

MASKVOJE DISKUTUOTA APIE LIETUVOS METRIKĄ IR STATUTUS

Ab initio. „Gegužės 3 d. Jurgio Baltrušaičio lietuvių ir rusų bendradarbiavimo labdaros ir paramos fondas 2007 metų premiją už įvairiapusę veiklą, artinant rusų ir lietuvių kultūras, paskyrė Juozui Budraičiui. Jo iniciatyva įkurti Jurgio Baltrušaičio namai tapo Maskvos inteligentijos traukos centru“¹. Ir ne tik.

Jau beveik dešimtmetį minėtuose namuose prie Lietuvos Respublikos ambasados Maskvoje puoselėjama graži tradicija – nuo 1998 m. organizuojamos tarptautinės mokslinės konferencijos. Lietuviai, rusai, baltarusiai, ukrainiečiai, lenkai ir kt. šalių tyrinėtojai čia minėjo pirmosios lietuviškos knygos jubiliejų, Mindaugo karūnavimo 750-metį, spaudos draudimo panaikinimo šimtąsias metines, diskutavo kitais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) istorijos, kultūros ir kalbos klausimais.

2006 m. lapkričio 23–25 d. vyko šeštoji konferencija „Lietuvos Metrika ir Lietuvos Statutas kaip baltistikos bei slavistikos tyrinėjimų šaltiniai“, skirta Antrojo Lietuvos Statuto (1566 m.) priėmimo 440-osioms metinėms. Šiuo renginiu taip pat pagerbtas 2006 m. rudenį netikėtai Anapilin iškeliausias žymaus Ukrainos baltisto, vieno iš minėtos konferencijos iniciatorių, profesoriaus Anatolijaus Nepokupno atminimas.

Dėmesys dviem svarbiausiems LDK istorijos šaltiniams, viena vertus, nulėmė konferencijos dalyvių geografiją – dominavo ukrainiečių, lietuvių bei baltarusių istorikai ir kalbininkai, jų gretas papildė keletas maskviečių kolegų ir konferencijos svečiai iš Lenkijos bei Austrijos. Džiugu, kad renginyje dalyvavo skirtingų kartų tyrėjai – ir tik pradėję savo mokslinį kelią būsimi ar jauni mokslų daktarai, ir jau pasiekę mokslinių aukštumų habilituoti daktarai, profesoriai. Tiesa, mažokai dėmesio minėtai konferencijai skyrė teisės istorikai ir archyvarai. Kita vertus, konferencijoje perskaitytų pranešimų temų įvairovė dar kartą paliudijo Lietuvos Metrikos (LM) ir Lietuvos statutų unikalumą ir svarbą LDK istorijos tyrimams. O kai mūsų valstybės istoriniais šaltiniais (tiesa, tik dėl asmeninių kontaktų ir iniciatyvos) pradedama domėtis kitose Europos šalyse (Vokietijoje, Austrijoje), telieka apgailestauti, kad jų publikavimo reikšmės (kaip, beje, apskritai šaltinotyros svarbos) vis dar nesupranta ir neįvertina Lietuvos mokslo biurokratai.

Konferencijoje aptartos Lietuvos Metrikos bei statutų tyrimo ir publikavimo problemos (A. Dubonis, I. Valikonytė), minėtų šaltinių kalbos įvardijimo ir jos statuso to meto valstybėje klausimai (A. Gruša, V. Svežinskij, T. Vlasova, M. Mozer). Daugiausia pranešėjų dėmesio sulaukė visuose trijuose statutuose (1529, 1566, 1588 m.) užfiksuotos teisinės normos ir jų įgyvendinimas praktikoje įvairiuose daugiatautės ir

¹ Literatūra ir menas. 2007, gegužės 3, p. 3. Belieka priminti, kad Juozas Budraitis kaip Lietuvos kultūros atašė Rusijos Federacijoje atstovauja mūsų šaliai jau 11 metų.

polikonfesinės LDK regionuose, atsispindintys turtingoje LM medžiagoje (A. Choroškevič, A. Zakševski, A. Blauca, D. Vaščuk, L. Žerebcova, V. Poliščuk, L. Steponavičienė, V. Šachbazova, G. Vynogradov).

Kiti pranešėjai gvildeno ne mažiau įdomias problemas apie Trečiojo Lietuvos Statuto rengimo komisiją (A. Radoman), Lietuvos Metriką kaip statistikos (V. Atamanenko), istorinės geografijos (V. Menžinskij) ar LDK metraščių legendinės dalies vardyno ypatumus paaiškinantį (K. Kiričenko) šaltinį, apie Metrikoje išsaugotus žuvusio Rygos arkivyskupijos archyvo fragmentus (I. Ilarienė). Kolegos baltarusiai G. Golenčenko ir A. Dziarnovič daugiau dėmesio skyrė Metrikai kaip LDK kanceliarijos veiklos produktui. Bene didžiausio konferencijos dalyvių susidomėjimo sulaukė R. Šmigelskytės-Stukienės pranešimas, supažindinęs su dar menkai tyrinētu LM istorijos laikotarpiu (1792–1794 m.).

Nors kiek besidomintys LDK istorija ar minėtais šaltiniais su konferencijoje perskaitytais pranešimais galės susipažinti išsamiau, kadangi medžiaga bus išleista atskiru leidiniu.

Tačiau kai kuriuos konferencijos darbo momentus norėtuši pabrėžti jau dabar.

Lietuvos statutų tyrimo ir leidybos problemoms skirtame I. Valikonytės pranešime bene pirmą kartą viešai prabilta ne tik apie kiekybinius, bet ir apie kokybinius statutų leidybos poslinkius, išryškėjusius per pastaruosius 50 metų tiek Lietuvoje, tiek gretimose šalyse. Beje, kokybė ne visada džiugina, o tuo labiau – tenkina mokslo visuomenės poreikius. Nors minėtu laikotarpiu Vilniaus universitetas buvo statutų (tiksliau – Pirmojo) leidybos lyderis, pastarąjį dešimtmetį pastebimas didesnis susidomėjimas statutais ir Ukrainoje. Odesos nacionalinės teisės akademijos mokslininkai įgyvendino pažiūrėti įspūdingą projektą: išspausdino visų trijų statutų tekstus originalo kalba ir jų vertimus į ukrai-

niečių kalbą². Kadangi darbo ėmėsi teisės istorikai, buvo galima tikėtis svaraus jų indėlio į teisinės terminijos aiškinimą ir t. t. Ir, be abejo, ruseno viltis, kad pagaliau deramo dėmesio sulauks leidžiant LDK šaltinius „posūniu“ tapęs Antrasis Statutas. Tačiau viltys slybiško. Tiek odesiečiai, tiek kolegos minkiečiai³ mokslinei visuomenei 2003 m. pasiūlė iš esmės perspausdintą vieną ir tą pačią XIX a. vidurio Antrojo Statuto publikaciją⁴, parengtą vieno nuorašo pagrindu (kai vien nuorašų originalo kalba žinoma daugiau kaip 30). Būtent mokslinio Antrojo Statuto teksto poreikį labiausiai jaučiantys tyrinėtojai konferencijos metu nepaliovė domėtis ir velionio V. Raudeliūno atliktais darbais, kuriuos, rodos, turėjo vainikuoti parengtas Antrojo Statuto tekstas. Deja...

Dar viena problema, pastarąjį dešimtmetį tapusi daugiau dvišalių (lietuvių ir baltarusių bei baltarusių ir ukrainiečių) diskusijų objektu – tai statutų ir Metrikos kalbos įvardijimas ir jos statusas to meto valstybiniame gyvenime.

Kur kas anksčiau prasidėjusios kalbos pavadinimo paieškos nebuvo vainikuotos tyrinėtojų sutarimu, todėl turime visą „puokštę“ šios kalbos pavadinimų: *lietuvių-rusų, LDK kanceliari-nė slavų, rusų, rusėnų, senoji ukrainiečių, senoji baltarusių*. Pastarasis pavadinimas, ko gero, buvo priimtinas plačiausiam tyrinėtojų ratui. Po Nepriklausomybės atkūrimo lietuvių istoriog-

² Статути Великого князівства Литовського у 3-х томах. Т. I: Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2002; Т. II: Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2003; Т. III: Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Кн. I. Одеса, 2004; кн. 2, 2004.

³ Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года / Т. I. Доўнар, У. М. Сатолін, Я. А. Юхо. Мінск, 2003.

⁴ Статут Великого княжества Литовского 1566 года // Временник Императорского московского общества истории и древностей российских. Кн. 23. Москва, 1855.

rafijoje, regis, buvo beprigijęs *gudų* kalbos pavadinimas (šitaip vadinami LDK sudėtyje buvusių Rusios žemių gyventojai, šitaip vadinama ir jų kalba). Tačiau pastarąjį dešimtmetį įsiziėbusi dar viena diskusija apie šios kalbos statusą to meto valstybės gyvenime tarsi iš naujo įkvėpė ir ginčus dėl kalbos pavadinimo⁵. Minėtoje konferencijoje savo nuomonę apie Lietuvos Metrikos ir statutų kalbos fonetines, morfologines, leksikos ypatybes išdėstę kalbininkai paliko daugiau klausimų nei atsakymų į juos. Ir abejonę – ar

⁵ Išsamiau žr.: Metriciana: Даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Мінск, т. I, 2001; т. II, 2003; т. III, 2004.

gali susitarti skirtingų ar tos pačios srities mokslininkai, jei jiems kartkartėmis koją pakiša tautinės ambicijos?

Ginčo dėl minėtos kalbos statuso esmę trumpai galima apibrėžti taip – ar kalbą, kuria surašyti statutai ir dalis Metrikos, galima vadinti *valstybine* kalba (ar tai ne pernelyg moderni sąvoka XVI a.?), ar tai *oficialioji*, ar tiesiog pagrindinė *valstybės kanceliarijos* kalba (bent jau iki ATR susidarymo). O gal tik LDK *elito* kalba?

Taigi diskusijos nesibaigia, kaip nesibaigia ir darbai, laukiantys Lietuvos Metrikos ir statutų bei kitų šaltinių kompleksų tyrėjų ir archeografų. Nei kapitaliniai, nei mažesni istoriniai veikalai neatsiranda iš niekur, nes, anot Zenono Ivinskio, kurti galima tik remiantis šaltiniais.

Lirija Steponavičienė